

ТИЛНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ТИЗИМИ,
ҚИЁСИЙ ТИПОЛОГИК ИЗЛАНИШЛАР
ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК
МУАММОЛАРИ

МАТЕРИАЛЛАР
ТҮПЛАМИ
XII

**KONNATATIV MA'NOLARNING TOVUSH O'ZGARISHLARI VA
TOVUSH TAKRORI BILAN HOSIL BO'LISH USULLARI**
**Buxoro Davlat Universiteti Xorijiy tillar fakulteti Ingliz tilshunosligi
kafedrasi o'qituvchisi Yadgarova Zebiniso Tolibovna**

Jahon tilshunosligida til birliklaridagi denotativ ma'no ko'p va atroficha o'rganilgan. Ammo til birliklaridagi konnotativ ma'no va uning nutqda voqelanish haqida ilmiy izlanishlar yetarli emas. Ingliz va o'zbek tillarida konnotativ ma'nani qiyosiy planda o'rganish, denotativ va konnotativ ma'nolarni chegaralash, bu ma'nolarning nutqda reallashishida til vositalarining o'rni, qiymatini belgilash kabi qator masalalar hozirgi davrda ilmiy izlanishlarning obyekti bo'lib qolmoqda. Konnotativ ma'no, uning ingerent va adgerent ko'rinishlarining nutqiy jarayonda ro'yobga chiqarish turli fonetik vositalarda turlicha xarakter va xususiyatlarga ega. Jumladan, fonetik vositalarda tovush o'zgarishi bilan bog'liq uslubiy xususiyatlar, tovush takrorining vazifasi, tovushlarning tushirib qoldirilishi, tovushlarni ikkilantirish, shuningdek, supersegment fonetik vositalar: intonatsiya, pauza va urg'ular bilan bog'liq konnotativ ma'nolarni ikki til misolida tahlil va tadqiq qilish tilshunoslikda hali oxirigacha yetkazilmagan muammolardan biridir.

Fonetik qiyofasida tovush o'zgarishlari ro'y bergan til birliklaridagi ro'y bergan til birliklaridagi konnotativ ma'nolar va ularning turli ko'rinishlarining tadqiqi ham bugungi kunda tlshunoslikning dolzarb muammolaridan biridir. Darslik va o'quv qo'llanmalarida "So'zning fonetik tuzilishi", "ba'zi fonetik protseseslar: kombinator va pozitsion o'zgarishlar", "nutq tvushlarining o'zgarishi"¹ kabi terminlarning qo'llanishi kuzatiladi. Hodisaning qanday nomlanishidan qat'iy nazar, ulardagi asosiy fikr nutq jarayonida so'zdan tovushlar turli o'zgarishlarga uchrashi: biri ikkinchisi tomonidan moslashtirilishi, ayrim tovushlarning boshqacha shakllanishi va tushib qolishi, ba'zan so'zda yangi tovush paydo bo'lishiga borib taqaladi. Bunday hodusalar: assimilatsiya, dessimilatsiya, reduktsiya, proteza, metateza, elleziya, appokopa, sinkopa, eppiteza, siparmaneza kabi qator atamalar bilan nomlanadi.

Turli ko'rinishdagi bu hodisalarning mohiyati va kelib chiqishi sabablari har xil ular asosan nutqda ixchamlikka intilish, bo'g'indagi o'qishga urg'uning tushushi yoki uning urg'usiz bo'lishi, shoshilib talaffuz qilishi, sheva ta'siri, boshqa chet tillardan o'zlashtirilgan so'zlar talaffuzidan qiyinchiliklar bunga sabab bo'ladi.

Proteza -- ma'lum fonetik sabablarga ko'ra so'zning boshida tovush orttirishidir.¹ Protezda so'z boshida unli tovush orttiriladi. Ayniqsa, "R" fonemasi bilan boshlanuvchi so'zlarda: rus – urus (o'ris); ro'mol – o'romol, stol – ustal, stakan – istakan, kabi fonetik qiyofasi o'zgargan so'zlarining yana biri ko'rinishi - appakopa.

Appakopa – so'z oxiridagi tovush yoki tovushlarning tushib qolish hodisasi ham jonli so'zlashuv nutqini real aks ettirish uchun badiiy tasvirda muhim fonostistik vazifa bajaradi: kel –ke, go'sht – go'sh, g'isht – g'ish kabi.

Nutqiy tejamkorlik, personaj nutqini individuallashtirish, she'riy qofiya talabi, tinglovchiga hissiy ta'sirchanlik hosil qilishda tovush tushishi, tovush orttirilishi, o'zaro o'rin almashtirishi, so'z bo'g'inlarining

¹ Решетов В.В. Основы фонетики и грамматики узбекского языка. Изд. Второе. Т.: Учитель, 1965. С.-45

¹ Hojiyev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. T.: O'qituvchi. 1985, 68-bet

qisqartirilishi kabi hodisalar muhim fonostistik vazifani bajaradi. Shunday fonostistik vazifani bajarishda tovush takrorining ham ahamiyati benihoya kattadir. Bir xil yoki bir biriga yaqin tovushlarning takrorlanishi fonetik takrordir.

Tovush takrori termini dastlab O. Brik tomonidan kiritilgan va u faqat undosh tovushlarga nisbatan ishlatilgan. Takror nafaqat nutq tovushlariga, balki, til struktura elementlarining boshqa ko'rinishiga ham xosdir. Tovush takrori ayniqsa, tinglovchi yoki o'quvchining diqqatini tasvir obyektiga ko'proq jalb etish uchun ishlatiladi. Takrorning asosiy vazifasi nutqini ta'sirchan qilish, fikrni oydinlashtirish va unga tinglovchi diqqatini tortishdir. Takror va uning stilistik funksiyasi haqida professor A. Mamajon fikr yuritib, uning fonetik, leksik, morfologik, sintaktik tarzidagi ko'rinishlari borligini ko'rsatadi.

Adabiyotshunoslik va tilshunoslik bo'yicha yozilgan ayrim manbalarda ham tovush takroriga asoslangan alliteratsiya hodisasi muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etiladi¹.

Alliteratsiya fonetik, stilistik vosita bo'lib, nutqda melodik ta'sir beradi. Asosan, birin-ketinlikdagi so'zlar boshida turgan ma'lum undosh tovushlarning takrori bo'lib hisoblanadi.

Masalan: The possessive instinct never stands still (S)

Secret and self-contained and solitary (S)

as an oyster. (Ch. D)

Alliteratsiya uslubiy ravonlik, so'zlarning ohangligini vujudga keltiradi. Alliteratsiya mustaqil ma'noga ega emas, uning vazifasi tovushga ta'sir etishdir. Alliteratsiya she'riy misralar boshida kelib, tovushlar uyg'unligini hosil qiladi.

Ingliz tilida: To lend our hearts and spirits wholly,
To the music of mild minded melancholy,
(Tennyson).

Shuningdek, alliteratsiya xalq maqollarida, og'zaki so'zlashuv uslubida muhim fonostistik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Masalan: Tit for tat; blind as a bat;
Betwixt and between; to rob Peter to pay Paul;
Sense and sensibility; school for Scandal.

Alliteratsiyada nutq tovushlari ma'lum bir o'rinda, ma'lum bir holatda takrorlanib kelishi bilan hosil bo'lgan konnotativ ma'no asisiy ma'noga ta'sir etadi. Tovush va undagi qo'shimcha ma'nolar doimo dialektik birlik hosil qiladi. Bu dialektik birlik natijasida hosil bo'lgan konnotativ ma'no nutq jarayonida so'zlovchining emotsiyal holatini ifodalash uchun ishlatiladi. Alliteratsiya tovush takrori so'zdagi leksik ma'no ustiga qo'shimcha mazmuniy qavat hosil qiladi.

¹ Тимофеев Г.Н. Основы теории литературы -М. 1963. С. -46

Tovush takroriga asoslangan ametiratsiyadan tashqari epifora, anaphora, assonane, konsanans, pleonasm, taftalogiya, naqorot kabilar badiiy takrorning turli ko'rinishlari tarzida talqin qilingan¹.

Anafora. Parallel tuzilgan nutq parchalari boshida aynan bir elementining takrorlanishidan iborat stilistik figuradir. Ushbu stilistik figuradan his – hayajon ko'tarinki ruh bilan aytiladigan nutq shakllarini yaratish uchun foydalaniildi.

Masalan: For want of a shoe, the horse was lost,
For want of a horse, the ruder was lost,
For want of a rider, the battle was los

Ingliz tilida keltirilgan she'riy parchadagi anaforalar takror asosiga qurilgan bo'lib, o'quvchi va tinglovchida turli emotsiyalarni uyg'otadigan ifoda vositasi bo'lib, xizmat qiladi.

Epifora: She'riy asarlarda so'z yoki misralar oxirida ifodalikni kuchaytirish uchun ayrim unli yoki undosh tovush takrorlanishi epiforadir.

Ingliz tilida: When I go to the lank
I get rattled.
The clerk rattle me
He ivckets rattle me
The sights of money rattles me

O'zbek tilida: Uyda, oilada, dalada, qirda,
Oppoq paxta bitgan serunum yerda
Ozod mehnat zo'r jadal bilan,
Insonni qaytadan ko'kartirganda.

(H.Olimjon).

Xulosa qilganda, tovush takrori asosida yaratilgan asarlarni o'qish o'quvchini zeriktirmaydi. Fonostistik jihatdan esa nutqda tilning tovush mazmun yaxlitligi asosida ma'lum bir syujet yaratilganligi ahamiyatlidir. Shunday qilib, o'mi bilan ishlatilgan fonetik takroming turli ko'rinishlari badiiy tasvirda va so'zlashuv nutqida linvopoetik hodisa bo'lib, musiqiylik, ritm va ohangdorlikni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Решетов В.В. Основы фонетики и грамматики узбекского языка. Изд. Второе. Т.: Учитель, 1965. С.-45
2. Hojiyev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. Т.: O'qituvchi. 1985, 68-bet
3. Тимофеев Г.Н. Основы теории литературы -М. 1963. С. -46
4. Haydarov A. Takrorning uslubiy vazifasi. O'zbek tilshunosligining dolzARB muammolari. Ilmiy – amaliy anjuman materiallari. Andijon, 2012. B. 353-356.

¹ Haydarov A. Takrorning uslubiy vazifasi. O'zbek tilshunosligining dolzARB muammolari. Ilmiy – amaliy anjuman materiallari. Andijon, 2012. B. 353-356.

5. Voynich I.L. The Goodfly.-m.: "Publishing house".1970
6. Stilisticheskie konnotatsii. www.krugosvet.ru/articles/84/1006476.

МУНДАРИЖА

<u>Rasulov Z.I.</u> Why Study Linguistics for Language Teachers?	3
<u>Rasulov Z.I., M.M. Sharipov.</u> THE EFFECT OF THE MORPHOLOGICAL LEVEL OF ECONOMY ON LANGUAGE CHANGES	6
Gadoyeva M.I. PHRASEOLOGICAL UNITS.....	9
Gadoyeva M.I., Karimova F.I. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSON TANA A'ZOLARI ISHTIROK ETGAN FRAZEOLOGIZMLARNING PRAGMATIK TAHLILI.....	11
Gadoyeva M.I., Mehmonova Yulduz. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NOANIQLIK MA`NOSINING SIFATLAR ORQALI IFODALANISHI	15
Gadoyeva M.I., Narzullaeva F.O., Tuymurodova R. ANALYSIS OF BODY PART IDIOMS IN IN THE SYSTEM OF NON-RELATED LANGUAGES..	18
Kobilova N.S. GENERAL NOTION OF THE PROBLEM OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR	21
M.I.Gadoyeva, Obloqulov Sh. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NOANIQLIK MA`NOSINING YUKLAMALAR ORQALI IFODALANISHI	25
Ruziev Y.B., Aslonova N.M. MAJOR DIFFERENCES BETWEEN ENGLISH AND GERMAN GRAMMAR	27
Rahmatova M.M., Ismailova S.N. XXI ASR AMERIKA SHOIRALARINING SHE'RLARIDA IJTIMOIY HAYOTNING GAVDALANISHI.....	31
Сайдова М.Р., Эргашева Д.К. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕКСТОВ ПЕСЕН НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ	35
Шукрова М.А. ПРОБЛЕМАТИКА ТЕРМИНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ	38
Шукрова М.А. СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ И СИСТЕМАТИЗАЦИИ ЛЕКСИКИ ЭТИКИ.....	42
Наврузова Н.Х. ФОНЕТИК ЎЗГАРИШЛИ СЎЗЛАРДА КОННОТАТИВ МАЬНОНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	45
Khalibekova O.K. ANALYSIS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS WITH FLORISTIC COMPONENTS.	49
Akramov I. THE CHARACTERISTICS OF THE APHORISTIC FUNCTION	52
Сайдова Н. ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛЕКСИК, СЕМАНТИК-ГРАММАТИК ВА УСЛУБИЙ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	54
Имамкулова С. ИНТЕНСИВЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ КУЧЛИ, ЎРТА ВА КУЧСИЗ ДАРАЖАЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ ТИЛ БИРЛИКЛАРИ..	58
Z.X.Saidova. THE IMPORTANCE OF MOODLE SYSTEM IN THE EDUCATIONAL SYSTEM.....	63
Yadgarova Z.T. KONNATATIV MA`NOLARNING TOVUSH O'ZGARISHLARI VA TOVUSH TAKRORI BILAN HOSIL BO'LISH USULLARI	65
Niyazova Sh. USING SONGS IN TEACHING THE ENGLISH LANGUAGE	69

Yadgarova Z.T., Hamroyeva Sh.Sh. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA OTLARGA QO'SHILADIGAN KO'PLIK QO'SHIMCHASINING	
QO'LLANILISHI	71
Туйлиева Л.А. Специфика перевода фразеологических единиц с русского языка на узбекский	74
Салихова З.А. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ.....	78
Мукимова Г.А. ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	81
Khayrullayeva N.N. THE USAGE OF ENGLISH METAPHORS IN ECONOMIC DISCOURSE.....	85
Z.M.Majidova. LISTENING AS AN IMPORTANT SKILL IN LANGUAGE ACQUISITION.....	87
Хикматова Д.П. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	90
N.D.Djumaeva. THE DEVELOPMENT OF FOLKLORE IN THE UNITED KINGDOM.....	92
Safarova Sh. DESIGNING ESSAY TESTS.....	96
Кулиева М. THE ROLE OF GAMES IN LEARNING ENGLISH	98
Umurova K.,Zoyirova F. ANALYSIS OF EDMUND SPENSER`S SONNETS	100
Sh.Iskandarova. LAILA LALAMI AND HER CONTRIBUTION TO AMERICAN LITERATURE	102
Axmedova S.H., Razoqova K. INGLIZ VA O'ZBEK XALQ DOSTONLARI XUSUSIDA	103
Р.А.Каримов. ТАРЖИМАДА ТРАНСФОРМАЦИЯГА УЧРАГАН МОРФЕМАЛАРНИНГ ПАРАЛЛЕЛ КОРПУСДА БЕРИЛИШИ МАСАЛАСИ	106
Solieva M.A. TO THE QUESTION OF IMPROVING TEACHING LISTENING SKILLS.....	109
Р.А.Каримов. ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ПАРАЛЛЕЛ КОРПУСИДА ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	111
Zaripova S., O'ktamova M. "HOBBIT" ASARIDA QO'LLANILGAN DA USLUBIY VOSITALAR VA ULARNING TALQINI	115
Muxammadieva N. THE ESSENTIAL MEANING OF EMOTIONS AND THEIR ROLE IN HUMAN LIFE	119
Yuldasheva F. E. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XUSHMUOMALALIK	122
O.I. Jumayeva. EXPRESSION OF THE LINGUA-CULTURAL CONCEPT "HAPPINESS" IN PROVERBS AND PHRASEOLOGICAL UNITS	125
Namozova K.B. KOMMUNIKATIVLIK KO'NIKMALARNI TAKOMILLASHTIRISHNING CHET TILINI O'QITISHDAGI AHAMIYATI	127

A.M. Naimova, Xalikova U. JEYN OSTINNING "PRIDE AND PREJUDICE" ASARIDA OILAVIY MASALALAR DAGI CHIGALLIKLAR	130
Usmonova Z.H. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SO'Z BIRIKMALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	132
Абдураҳмонова С., Ниязова М.Х. ПЕРИФРАЗА ҲАҚИДА МУЛОҲАЗАЛАР.....	134
Z.X.Saidova. INGLIZ, RUS VA O'ZBEK TILLARIDA INSON RUHIY HOLATINI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI	142
Рузиева Н.З. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЭВФЕМИЗМЛАРНИНГ ЛИНГВИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	144
Zaripova A.S. LINGUISTIC FEATURES OF TOPOONYMS.....	148
Yuldasheva F.E., G'ulomov S. XUSHMUOMALALIK MA'NOSINING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA IFODALANISHI.....	150
Kamolov I.N. BIOGRAFIK METOD VA YONDASHUV	152
Bozorova V. THE WAYS OF COMMUNICATING RESPONSIBILITY IN THE	155
O.S.Aliev. SIMULTANEOUS TRANSLATION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC STUDY	158
Мамедова М.А. ОМОНИМЫ В ЛЕКСИКОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	160
Мамедова М.А. АНАЛИЗ СИСТЕМ ЗАДАНИЙ И УПРАЖНЕНИЙ УЧЕБНИКОВ ПО ОБУЧЕНИЮ ОМОНИМАМ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	164
Мамедова М.А. КЛАССИФИКАЦИИ ФУНКЦИЙ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	168
M.I.Gadoyeva. Obloqulov Sherali. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NOANIQLIK MA'NOSINING OT SO'Z TURKUMI ORQALI IFODALANISHI.....	171
Sayitova K.H. PROBLEMS IN TEACHING TECHNICAL TRANSLATION AND THEIR SOLUTIONS.....	174
Sayitova K.H., Abdulloyeva F. DEVELOPING WRITING SKILLS IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	176
Tillayeva Sh.M. PRESENTATION SKILLS AND ITS ROLE IN TEACHING ENGLISH	177
Qurbanova Sh.H. DIGITAL TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH....	179
Muqaddas Allambergenova.TOTEMIC BELIEFS (OF ORKHON -YENISEI) IN ANCIENT MONUMENTS.....	181

